

خراسان در آینه‌ی فرهنگ مردم

شهرستان‌های مشهد، سبزوار، داورزن، جوين،
ششتمد، جغتایی، خوشاب، کاشمر، بردسکن

نگارش و پژوهش:
ابوالفضل بروغنی

زمستان ۱۳۹۳

سرشناسه	: بروغنی، ابوالفضل، ۱۳۴۳
عنوان و نام پدیدآور	: خراسان در آینه فرهنگ مردم : شهرستان سبزوار، داورزن، ششتمد ...
مشخصات نشر	: نویسنده و پژوهشگر ابوالفضل بروغنی
مشخصات ظاهری	: سبزوار: انتشارات بهار سبزوار، ۱۳۹۳
شابک	: ط، ۲۲۵ ص.
وضعیت فهرست نویسی	: ۱۰۰۰۰۰ ریال ۵-۴-۹۴۰۵۱-۶۰۰-۹۷۸
یادداشت	: فیبا
موضوع	: کتابنامه: ص. ۲۱۵.
موضوع	: ادبیات عامه ایرانی - خراسان
رده‌بندی کنگره	: خراسان - آداب و رسوم زندگی اجتماعی
رده‌بندی دیویی	: ۱۳۹۳ ۴خ/ب ۸۷۹۵ PIR
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۸۷۲۰۹۵۵۸۲
	: ۳۶۵۵۹۲۴

خراسان در آینه فرهنگ مردم

مؤلف	 ابوالفضل بروغنی
ناشر	 انتشارات بهار سبزوار
نوبت	 اول - زمستان ۱۳۹۳
شمارگان	 ۵۰۰ نسخه، وزیری، ۲۲۵ ص
شابک	 ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۰۵۱-۴-۵
ویراستار	 مهندس بهرام بروغنی
حروف‌نگاران	 مهندس بهرام بروغنی، رضا بروغنی، مهندس بهاره قربانی
صفحه‌آرایی	 حروفچینی سبحان ۸۱۰۳ ۵۷۱ ۵۷۱ - ۰۵۷۱
گرافیکست	 حسین ماستیانی
قیمت	 ۱۰۰۰۰ تومان
چاپ	 ارم سبزوار - ۴۴۲۳۸۹۸۰ - ۵۱ - ۰۵۱

آدرس: سبزوار - توحیدشهر - بلوک ۶، حکمت ۱۲ تلفن: ۰۹۱۵۸۷۱۵۱۵۳

فهرست مطالب

پیش گفتار ۱۱

فصل اول: ادبیات شفاهی منظوم

الف: شعر خواب یا لالایی ها، جلوه‌ای از ادبیات مردمی ۱۶

معنای واژگانی لالایی ۱۷

آهنگین بودن واژه لالایی ۱۸

تاریخچه لالایی ۱۹

قالب لالایی ها ۲۰

وزن لالایی ها ۲۱

بن مایه‌های لالایی ۲۱

پاره‌ای از عناصر شعری در لالایی ها ۲۲

ب: ترانه‌های نوازشی ۴۳

ترانه‌های نوازشی دختر ۴۶

نوازش طنزآمیز دختر ۴۶

نوازش فرزند ۴۷

تعریف از رنگ و روی بچه ۴۷

نوازش پسر ۴۸

پ: ترانه‌های بازی ۴۹

کلاغ کلاغ کشمشی ۴۹

تپ تپ حی بکه ۵۰

کلاغ کلاغ کیستی؟ ۵۰

تل تل اسبابه ۵۱

فصل دوم : کار آواها (= ترانه‌های کار)

الف : اوسنه بلدم گیزی گیزی ۵۴

ب : اوسنه بلدم خیلکه ۵۷

پ : ترانه‌های درو گندم ۵۸

ت : ترانه‌های طنزآمیز کار ۵۸

فصل سوم : ترانه‌های عروسی و عاشقانه

الف : سرود دختران در توصیف باغ بالای شهرآباد ۶۲

ب : ترانه‌ی کوشکباغ ۶۲

پ : ترانه‌ی عاشقانه دربارهی فاطمه‌ی آغ‌بی بی ۶۳

ت : ترانه عاشقانه‌ی دختر شهری ۶۴

ث : ترانه‌ی عاشقانه‌ی عروسی ۶۵

ج : ترانه بازی فاطمه خاله جان ۶۶

چ : ترانه‌ی عروسی آهای سوار ۶۷

ح : ترانه‌ی عاشقانه‌ی رفتن به باغ پسته ۶۹

خ : ترانه‌ی عاشقانه‌ی "ای داد قزاق آمد" ۶۹

د : ترانه‌ی عروسی آقا فیض الله ۷۰

ذ : ترانه‌ی آش مایوم آشه ۷۱

فصل چهارم : تصنیف‌ها

- الف : تصنیف‌های محلی سبزوار ۷۶
- ب : تصنیف دختر قوچانی ۷۷
- پ : تصنیف در آواز شور (دشتی) ۷۷
- ت : مقام غروسی در سبزوار ۷۸
- ث : یار گلکانی ۷۸

فصل پنجم : ترانه‌های نروزی

- الف : ترانه‌های آمدن جشن نوروز ۸۲
- ب : ترانه بازی زنانه در سیزده به در ۸۲
- پ : ترانه‌های سیزده به در ۸۳

فصل ششم : ترانه‌های اساطیری و اجتماعی

- الف : ترانه‌های آفتاب و تحلیل آن ۸۶
- ب : ترانه‌های باران (آیین باران خواهی در خراسان) و تحلیل آن‌ها ۸۸
- پ : ترانه اهنمن و بهمن روستای دهنو سلماباد ۹۶
- ت : شعر سلام الله ۹۷
- ث : ترانه‌ی حرف حساب ۹۷
- ج : ترانه‌ی سال منی پنج تومان ۹۸
- چ : ترانه‌ی تاریخ طرز و ساروق ۹۹

فصل هفتم: ترانه‌های طنزآمیز اجتماعی

- الف : ترانه‌ی باغ و کلاغ ۱۰۲
- ب : ترانه طنزآمیز خر مرده ۱۰۲
- پ : ترانه‌ی طنزآمیز مرغ پیرزن ۱۰۵

فصل هشتم : جشن‌های ملی و مذهبی

- الف : مراسم نوروز باستانی در خراسان (به ویژه سبزوار) دیروز ۱۰۹
- الف ۱ : مراسم پیش از نوروز ۱۰۹
- الف ۲ : مراسم روز اول عید نوروز ۱۱۲
- الف ۳ : مراسم روز سیزده و چهارده به در ۱۱۵
- الف ۴ : بازی‌های نوروزی ۱۱۷
- ب : مراسم چهارشنبه سوری ۱۱۹
- پ : آتش سره ۱۲۳
- ت : شب چله ۱۲۵
- ث : جشن مذهبی چراغ برات ۱۲۶
- ج : ماده رمضان در روستاها و سبزوار ۱۲۹
- چ : اسپند دود کردن ۱۳۷

فصل نهم : باورها و عقاید

- الف : باورها درباره‌ی سفر ۱۴۲
- ب : باورها درباره حیوانات و پزشکی دام ۱۴۴
- پ : باورها درباره گیاهان و درختان مقدس ۱۴۹
- ت : باورها درباره‌ی باران، برف و آب و هوا ۱۵۲

ث :	باورهای پراکنده.....	۱۵۳
ج :	باورها درباره‌ی مهمان و مهمانی.....	۱۶۴
چ :	باورها درباره‌ی چشم شور و طلسم.....	۱۶۵
ح :	باورهای پزشکی.....	۱۶۷
خ :	باورها درباره‌ی خواب.....	۱۶۸
د :	باورها درباره‌ی زناشویی.....	۱۷۰
ذ :	باورها درباره‌ی جشن نوروز و سیزده به در.....	۱۷۱

فصل دهم: آیین‌های عروسی

الف :	مراحل عروسی در خراسان (به ویژه در سبزوار و روستاهای آن).....	۱۷۵
ب :	مراسم پیش از عروسی.....	۱۷۷
پ :	مراسم روز عروسی.....	۱۷۸
ت :	مراسم بعد از عروسی.....	۱۸۲
ث :	بازی‌ها، ترانه‌های عروسی و چاووشی‌ها.....	۱۸۲

فصل یازدهم: شوخ طبعی‌ها، هجویه‌ها و چیستان‌ها

الف :	شوخی طبعی‌ها.....	۱۹۶
ب :	هجویه‌ها.....	۱۹۹
پ :	چیستان‌ها.....	۲۰۱

فصل دوازدهم: آیین‌ها و مراسم محرم

۱. آیین‌های محرم.....	۲۰۶
-----------------------	-----

۲. مویه‌نامه‌ی ننه گل محمد ۲۱۱
۳. مویه‌نامه‌ی (= فراقی) مندسین شادیابی بردسکنی ۲۱۳
۴. مویه‌نامه زنان در سر خاک ۲۱۵
- کتاب‌نامه ۲۱۶

www.ketab.ir

به نام خدا

پیش‌گفتار

هر چند آشنایی من با ادبیات شفاهی به روزگار نوجوانی‌ام بر می‌گردد، روزگاری که در شب‌چره‌ها و شب‌های دراز زمستانی در کنار هرم کرسی‌های به گودال نشسته پدرم داستان‌های شاهنامه و حسین‌گرد شبستری، افسانه‌ها و حکایت شیرین گذشتگان را برایمان تعریف می‌کرد و معلم گران سنگم جناب آقای احمد رازقندی روزهای چهارشنبه در قبال خوب درس خواندنیان، جرعه جرعه شهد شیرین افسانه‌ها را به کاممان گوارا می‌ساخت و آقا میرزا ابوالقاسم بروغنی افسانه‌ها را با چنان آب و تابی تعریف می‌کرد که بر صفحه‌ی ذهنمان نقش می‌بست و مادرم نیز ترانه‌ها و لالایی‌ها را با آهنگی حزن‌انگیز می‌خواند؛ اما نقطه آغاز و پژوهش‌های میدانی و علمی بنده به روزگار معلمی‌ام در روستای نهالدان بر می‌گردد. از آن جا بود که به تدوین و گردآوری واژه‌ها، افسانه‌ها، ترانه‌ها، تصنیف‌ها، بازی‌ها، غذاها، باورها، دویته‌ها، آداب و رسوم و ... پرداختم. از آن روز تا کنون سی سال می‌گذرد. نخستین کارم با عنوان "بررسی زبان شناسانه‌ی گویش سبزوار" در سال ۱۳۸۱ و دومین کتاب به نام "افسانه‌های محلی خراسان" به چاپ رسید. هرگز گمان نمی‌کردم نتیجه آن همه دود چراغ خوردن‌ها و پژوهش‌های گسترده پس از آن همه سال هنوز روی هم تلنبار باشد و به جامعه فرهنگ و هنر عرضه نشده باشد.

افسوس که به قول آن بزرگ "همت‌ها مرده است". نیاید روزی که بگویم افسوس که فرهنگ‌ها مرده‌اند.

چندی پیش ابجدخوانی ناآشنا با الفبای تحقیق و فرهنگ سبزوار پایان‌نامه‌ی تحصیلی اش را که تماماً فراهم آمده اندیشه و قلم بنده بود با بی‌انصافی به نام خودش چاپ کرد تا شاید به گمان واهی نامش در سلک اربابان قلم جای بگیرد.

در باره‌ی کتاب

این مجموعه سومین کتاب از کتاب‌های خراسان شناسی است که به زیور طبع آراسته شده است.

جستار لالایی‌های خراسان به همت دانشجویان دانشکده فنی، دانش‌آموزان و سفر به شهرستان‌های استان گردآوری، طبقه‌بندی و واکاوی شده است و در سال ۱۳۸۶ در همایش ادبیات کودکان در تربیت معلم شهید بهشتی مشهد ارائه شد و پس از سخنرانی به چاپ رسید. بخش‌های دیگر علاوه بر پژوهش‌های میدانی و حضور در میان مردم و با تکیه بر منابع علمی و تجربیات سال‌ها کار در این زمینه به نقد و بررسی موشکافانه‌ی آن‌ها پرداختم که در نوع خود حرفی تازه برای گفتن داشته باشد، مانند: ترانه‌ی آفتاب، ترانه‌ی باران و کارآوای اوسته بلدم گیزی گیزی.

"مراسم ماه رمضان" و "نوروز در سبزوار دیروز" بخش‌هایی از مصاحبه‌های نگارنده بوده است در برنامه‌ی "در کوچه باغ‌های سبزوار" که از رادیو خراسان پخش شده است.

به خواست حق کتاب مجموعه مقالات، غذاها، بازی‌ها، دویته‌ها و سرگذشت یاغیان در آینده نزدیک به بازار علم و ادب عرضه خواهد شد.

در این بخش از همه دانشجویان، پدران و مادران و اهالی شهرستان‌های سبزوار، داورزن، ششتمد، جوین، جغتای، خوشاب، قلعه نوروداب، نیشابور، کاشمر، بردسکن، فریمان، بجستان، تربت و ... که صمیمانه با بنده همکاری کردند، سپاسگزارم به ویژه از پدر و مادر گرامی‌ام که با حافظه‌ی نیرومند، مانا و صبر و حوصله‌ی وصف ناپذیر قدم به قدم مرا یار بودند.

در پایان بر خود بایسته می‌دانم از فرزندم، مهندس بهرام بروغنی و همسرش خانم مهندس بهاره قربانی، که در تایپ و صفحه‌آرایی و ویرایش فنی نهایت دقت را به کار بردند از بن دندان سپاس گزار باشم و نیز از چاپ‌ارم که از هیچ کوششی در زمینه کیفیت چاپ دریغ نکرد.

مدیر انتشارات بهار سبزوار، ابوالفضل بروغنی، ۱۳۹۳/۷/۲۰

میرزا مهدی بروغنی - اکرم السادات بروغنی